

Kavecsánszki Máté

Tánc és politika: Szempontok a táncművészet és a politikai akaratképzés közötti kapcsolat értelmezéséhez

Bevezetés

A magyar táncfolklorisztika egy évszázados hagyományai a táncművészeti kutatások olyan irányát jelölték ki az elmúlt évtizedekben, amelyek a mai napig meghatározzák a vizsgálati módszereket és témákat.¹ A hatalmas mennyiségű empirikus anyag feltárása, rendszerezése, formai, motivikai, plasztikai, dinamikai vizsgálata, strukturalista-funkcionalista elemzése az egész világon elismerést hozott a „magyar módszernek”. A mai kutatók feladata, hogy ezen hagyományokra építve, azokat – ha lehet – még magasabbra emelve, új módszereket és új témákat honosítsanak meg a táncművészetben.

Az új megközelítések között is kiemelt fontosságú az ún. táncantropológiai paradigma jelentkezése az 1990-es évektől.

A táncművészeti vizsgálatok két paradigmája

A Kelet-Közép-Európára általánosan jellemző néptáncművészeti megközelítés, amelyet táncfolklorisztikának (nemzetközi szóhasználatban: *etnokoreológia*) nevezünk, elsősorban művelődéstörténeti-kultúrtörténeti alapon és főképp a *morfológiai, strukturális, funkcionális* kérdéseket² helyezi érdeklődésének középpontjába. A magyarországi táncművészeti és táncfolklorisztika fókuszában a táji-történeti tagolódás, a régi és az új stílus szerinti

---

¹ A kutatás a TÁMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

² A tánc alkotóelemeinek vizsgálatára Martin György olyan módszert dolgozott ki, amely a nemzetközi kutatásokban is meghonosodhatott: a táncnév és táncához kapcsolódó terminológiai anyag; táncéletben elfoglalt funkció; zenekíséret, dallamkincs; tánc szerkezete, motívumkincse; térbeli mozgások, téralakzatok; összefogózási módok; táncszerek; táncalkalmak, táncrendezés sajátosságai; táncrend; táncmal kapcsolatos szokásrend, táncstílus. Mindezek közül Martin maguknak a táncoknak a vizsgálatát tartja a legfontosabbnak. Lásd MARTIN GY. 1970: 26-36. Ángel Acuña Delgado évtizedekkel később, részben Martin nyomdokain haladva hasonló módon szedte pontokba a táncjelenség vizsgálandó egységeit (névadás és táncmal kapcsolódó orális hagyomány, előadás helyszíne, előadás ideje, kapcsolódó szokások, émiikus funkciók, a táncgyakorlat aktív és passzív résztvevői, a koreográfia, zenei anyag, paralingvisztika): DELGADO, A. A. 2005: 66-67. Lásd még: „A néptáncok tudományos vizsgálata csupán a tánc alkotóelemeinek együttes figyelembevételével történhet. A táncművészeti máig bizonyos eklekticizmus jellemzi, vagyis a néptánc összetett jelenségének többnyire csak egyik vagy másik tényezőjét szokták gyűjteni, kutatni, s kiragadva összehasonlítani, noha komplexitását általában mindig hangsúlyozzák.” – MARTIN GY. 1979: 21., lásd még MORVAY P. 1966: 113.

kategorizáció, etnikai csoportok és egyének tánckincsének pozitívista rögzítése és csoportosítása, zene és tánc kapcsolatának kutatása,³ valamint a táncos egyéniség vizsgálatán keresztül formai-motivikai sajátosságok feltárása áll. E megközelítési módból adódóan a táncfolklorisztika eredendően *járvulékos* elemnek és *nem* elsődleges célnak tekintette a táncos gyakorlatot megalkotó közösség *táncon keresztül* történő bemutatását, illetve a tánc társadalmi kontextusainak megrajzolását és az ebben bekövetkező változások értelmezését. Ebben a tekintetben a táncfolklorisztika megközelítése kétségkívül párhuzamot mutat a néprajztudományéval.⁴

Ezt az értelmezési módot mintegy *kibővíti* a táncfolklorisztikához a 21. század elején társuló, amerikai eredetű táncantropológiai módszer. Azon felismerés, miszerint az emberi test a táncon keresztül kifejezi önmagát, illetve a közösség társadalmi valóságát, történelmét vagy jelenét,⁵ az antropológia több irányzatát is arra készítette, hogy bevonja vizsgálódási körébe a tánckultúrát is. Alapvetően a filozófiai antropológia, a történeti antropológia és a klasszikus angolszász kulturális antropológia összekapcsolódásával alakult ki az antropológiai szemléletű táncstudomány, melynek középpontjában *a test, és az azon keresztül megnyilvánuló ember mint biológiai és társadalmi lény* áll.⁶

A táncantropológia *szemantikai jellegű* problémafelvetése biztosít lehetőséget arra, hogy a néptáncok és egyéb hagyományos mozgásrendszerek kapcsolatát a kulturális rendszer teljes szövetében vizsgálhassuk.⁷ Az antropológián belül jelentkező, táncműveltséget vizsgáló paradigma sok más témája mellett⁸ kezdettől fogva egyik elsődleges feladatának a tánc társadalmi funkciójának *szinkronikus látásmódú* vizsgálatát tartja.⁹ Ekképpen a táncantropológia – némiképp ellentétben a táncfolklorisztikával – nem elsősorban magára a

---

³ Lásd KOVÁCS N. 2010: 434.; Vö. MARTIN GY. 1995: 6-10.

⁴ Szabó László hívja fel a figyelmet arra, hogy a néprajztudomány eredendően tulajdonképpen az antropológiához hasonlóan szinkron megközelítésű volt, viszont az antropológiával ellentétben a néprajznak nem kellett bemutatni a társadalmi hátteret, hiszen a kutatások a mindenki számára ismert vagy ismertnek vélt „saját” társadalomban történtek, az antropológiai terepmunka viszont feltétlenül „idegen” környezetet igényelt, amelynek szociokultúrája még körvonalaiiban sem volt ismert sem a kutató, sem pedig a közvélemény előtt, így bemutatásának elkerülése lehetetlen volt. – Lásd részletesen: SZABÓ L. 2008: 13-20.

⁵ Vö. NÉMETH A. 2009: 124.

⁶ A nyugat-európai táncantropológia kialakulásához és fejlődéséhez vö. WULF, C. 2007: 129-130.; SCHLESIER, R. 2007: 132-145. Vö. ELBERFELD, R. 2007: 219. A *test* antropológiájáról lásd NÉMETH A. 2009: 124-136.

⁷ A táncos gyakorlat komplex jelenségének elemeit bemutató szerkezeti ábrát lásd FELFÖLDI, L. 2005: 25. FELFÖLDI L.: *Néptánc kutatás. Tudománytörténeti helyzetelemzés.* <http://www.zti.hu/tanc/tanckutatas.htm> 2012-04-30. Vö. MICHAELS, A. 2007: 147.

⁸ Vö. BRANDSTETTER, G. – WULF C. 2007: 7-13.; WULF, C. 2010: 6.; WULF, C. 2007: 126-129.

⁹ FELFÖLDI L.: *Néptánc kutatás. Tudománytörténeti helyzetelemzés.* <http://www.zti.hu/tanc/tanckutatas.htm> 2012-04-30. A funkció az a szerepkör, amelyet a tánc az adott közösség életében aktuálisan betölt, és amely a kulturális környezetnek, illetve a szokáskörnyezetnek a függvényében megváltozhat. Lásd RATKÓ L. 2010: 29.

táncanyagra, vagyis a formai, testet öltött produktumra, „kulturális szövegre”¹⁰ koncentrálnak, hanem az azt életre keltő közösségre, a tánc nyelvén kifejezett *mondanivalóra*, illetőleg a táncos gyakorlat által keltett *kollektív hatásra*.

Mindezek természetesen *nem jelenthetik azt, hogy a táncfolklorisztikai és a táncantropológiai megközelítés között éles határt lehetne húzni*. Saját, illetve mások terepmunkáját feldolgozó művek alapján jelenleg nem tartom valószínűnek, hogy a gyakorlatban, vagyis a terepen a táncantropológia és a táncfolklorisztika módszertanát mereven el tudjuk választani. Kovács Nóra egyenesen elfogadhatatlannak tartja némely táncantropológusok azon eljárását, amely a közösség táncszokásait társadalomelméleti szempontból elemzi, azokból a közösség működésére vonatkozó következtetéseket von le és elméleti törvényszerűségeket állít fel, ugyanakkor magát a „megtestesült” táncot, a formát, mint „kulturális szöveget” nem elemzi. Ekképpen a táncantropológiai munka éppen csak magáról a táncról nem szól.¹¹

Noha alapjaiban jómagam is egyetértek Kovács Nóra iménti megállapításaival, annyiban árnyalnám a képet, hogy bár a táncantropológia következetesen valóban nem kerülheti ki a formai kérdések érintését, hiszen a formák, motívumok átalakulásának szintén lehetnek magyarázatra szoruló társadalmi meghatározói, ugyanakkor a táncantropológia helyesen fektet nagyobb figyelmet *a táncos cselekmény társadalmi kontextusára* és e tekintetben az arányeltolódás a formai vizsgálatok rovására indokolható. Amennyiben kifejezetten a közösségben bekövetkező mentális-kulturális változások feltárása a célunk és mindezt a tánc kultúrában bekövetkező átalakuláson keresztül akarjuk értelmezni, úgy ott a tánc jelenségét mintegy *mentalitásbeli tartalom kivetített megnyilvánulásaként, szimbólumaként*¹² értelmezhetjük és ebben az esetben már nem feltétlenül a „hogyan”-ra kell választ adnunk, hanem arra, hogy „mit?” táncolnak, „miért?” azt és hogy az „milyen szimbolikus reprezentációs gyakorlatnak?” a része. Itt mindösszesen azt a kérdést lehet föltenni, hogy a mozgásanyag elhagyása miatt nevezhető-e ez még táncantropológiának vagy meg kell elégedni azzal, hogy a kutatás szemlélete antropológiai jellegű, tárgya pedig *nem* a tánc, hanem az *csak* a kutatás eszköze, amely a társadalom mentalitásbeli változásainak feltárását segíti. A táncantropológiai munkák jó része a táncos cselekményt valóban mintegy „eszköznek” tekinti a közösségi valóság megértéséhez.

---

¹⁰ A tánc kutatás kelet-európai, illetve amerikai módszerei közötti különbségekről lásd FELFÖLDI, L. 2005: 25. Lásd még FELFÖLDI L.: *Néptánc kutatás. Tudománytörténeti helyzetelemzés.* <http://www.zti.hu/tanc/tanckutatas.htm> 2012-04-30

¹¹ Lásd erről KOVÁCS N. 2010: 435.

¹² A humántudományokban bekövetkező *performatív fordulat* jelentőségéről lásd NÉMETH A. 2009: 127.

Visszatérve a táncantropológia és a táncfolklorisztika közötti éles különbségtétel lehetőségéhez, tulajdonképpen még azt sem mondhatjuk, hogy a magyar táncfolklorisztika elmúlt néhány évtizedében a tánckutatók tevékenységében nem volt potenciálisan benne a táncantropológia eszközkészlete, hiszen a magyar néptánckutatás, ha nem is direkt erre koncentrálva, de alapvetően mégis csak közösségkutató szemléletű volt, amelyben jelen volt a társadalomelméleti megalapozottság is.¹³ A mozgás társadalmi kontextusának vizsgálata ráadásul az utóbbi években, évtizedben Magyarországon is fontossá vált,¹⁴ és ez nem a kutatói gárda személyi összetételének megváltozásából, hanem a magyar táncfolklorisztikai szemlélet alakulásából, formálódásából fakad.

Politika a táncparketten

A táncantropológia a folklorisztikával szemben nem korlátozódik egyetlen társadalmi csoport kutatására. Módszerei ugyanúgy alkalmazhatóak a tradicionális paraszti táncműveltségre, mint a polgárra, nemesire, posztmodernre, stb. Az elmúlt években végzett kutatásaim során arra törekedtem, hogy antropológiai (és folklorisztikai) módszerekkel az átalakuló, majd megszűnő paraszti közösségekben lezajló kollektív mentális folyamatokat a táncműveltség átalakulásával modellezem. A nemesi/polgári és a népi kultúra találkozása és egymásra hatása minden történelmi korszakban jellemző volt, így a paraszti táncműveltség története során több alkalommal is jelentős mértékben átalakult, de ennek a folyamatnak a belső társadalmi dinamikájáról jóformán semmit nem tudunk. E hiányosságot igyekszem csökkenteni a tradicionális paraszti táncműveltség és a 19-20. századi polgári/nemesi társastáncok kapcsolatának vizsgálatával (a történelmi Bihar megyéből választott esetpéldák

---

¹³ Martin György a magyar táncdialektusok kialakításánál messzemenően figyelembe vette a társadalomtörténeti hátteret. A dialektusterületek jellegzetességeinek meghatározásánál, a különbségek magyarázatánál mindig történelmi és társadalmi magyarázatokat hoz fel, messzemenően érvényesíti a társadalmi környezet vizsgálatát.

Lásd MARTIN GY. 1970a: 81-112.; MARTIN GY. 1979: 22-25.; MARTIN GY. 1970: 5-19.

¹⁴ KOVÁCS N. 2010: 434. Ennek fontosságát viszont már Martin György is sokszorosan kiemelte: MARTIN GY. 1979: 22-25.; MARTIN GY. 1970: 5-11. Lásd még: „Bármely néprajzi jelenség tudományos vizsgálata csak akkor lehet eredményes, ha tárgyát történelmileg előállított produktumnak tekinti. Ehhez kell minden területen alkalmazni vizsgálati módszereit. A tánckutatás esetében többletként járul még ehhez a követelményhez a vizsgálandó jelenség összetett volta, mely teljességében (mozdulat- és zenei anyagában, valamint etnológiai tartalmában) csak hasonlóképpen összetett vizsgálati módszerrel ragadható meg.” – MORVAY P. 1949: 387-393. Lásd továbbá: „Mint minden más népköltészeti, illetve, népművészeti termék vizsgálatánál, úgy a táncnál sem elégedhetünk meg ma már a produktumnak csupán esztétikai vagy műfajbeli vizsgálatával, hanem az alkotóval, az emberrel, az embercsoporttal kell azt kapcsolatba hozni. A mű jelentősége, szerepe és viszonya az emberhez ugyanúgy fontos része a kutatásnak, mint a mű abszolút értékelése [...] Ha a néptáncainkat is pontos néprajzi, tudományos vizsgálat alá akarjuk vetni s megadni az összehasonlítás lehetőségét, minden egyes lejegyzett táncnak a szociográfiáját is közölnünk kell, hogy a táncgyomány életképességét, a közösségekben való jelentőségét is fölmérhessük.” – KAPOSÍ E. 1947: 243.

kutatásával), amely egyrészt morfológiai (folklorisztikai), másrészt antropológiai és szociológiai megközelítést kíván. Ezen kutatásaim során a tánc kultúrát a közösségi mentalitás, identitás, gondolkodás, értékválasztás kivételéseként, performanszként és szimbólumként értelmezem.

Ez a (alapvetően antropológiai) megközelítési mód magában rejti a tánc és a nemzeti-etnikai identitás kérdésének vizsgálatát.¹⁵ Minthogy a tánc, mint a nemzeti kultúra „vizualizált” formája, a nemzeti és etnikai identitás megteremtésének és kifejezésének egyik legközvetlenebb eszköze, természetesen hordozhat politikai tartalmat. A tánc politikumának vizsgálata ugyanakkor – egy-egy témafelvető tanulmánytól eltekintve – nem tartozott a magyar tánc tudományi vizsgálatok fő irányába. A következőkben néhány példával illusztrálom e kérdést.

A tánc kincs mint adott társadalmi státuszcsoporthoz kötődő kulturális produktum nemzeti és politikai ideológiák, törekvések kifejezője lehet,¹⁶ a társastánc pedig különösen alkalmas erre: „*A társasági tánc a mindenkor hatalom ideológiájának médiuma, tömegeket mozgósító eszköze volt, érvényt szerzett neki és éltette. A tánc szórakoztató jellege miatti látszólagos ártalmatlanságában a politika eszményeit szuggesztív módon terjesztette.*”¹⁷ Ennek bizonyos megnyilvánulásai már korábban is foglalkoztak a kutatók,¹⁸ a táncantropológia magyarországi terjedése, illetve a történettudomány érdeklődése azonban új lendületet ad a kutatásoknak.¹⁹ A politikai ideológia és a táncos ízlés (táncdivatok) kölcsönhatását tekintve talán a reformkori magyar táncélet a leginkább feldolgozott korszak,²⁰

---

¹⁵ Lásd Kavecsánszki M. 2013: 89-97.

¹⁶ E kérdés kifejtését lásd a további fejezetekben. Vö. FORGÁCS D. P. 2009: 24-31.; KAROB, S. – WELZIN, L. 2001: 2-3., 5.; KOVÁCS N. 2010: 431-441.; LIEBSCH, K. 2001: 13., 19., 21-23.

¹⁷ FORGÁCS D. P. 2009: 24. Forgács D. Péter tanulmánya azt mutatja be, hogy mikor és milyen tánc válik politikailag támogatottá vagy elutasítottá a Habsburg Birodalomban. Marijana Kokanovic-Markovic a Habsburg Birodalomban élő szerbek báli szokásainak politikai párhuzamait elemzi tanulmányában: KOKANOVIC-MARKOVIC, M. 2010: 152-163; különösen 155-156. Korábbi példát hozva Silke Leopold tanulmányában azt elemzi, hogy hogyan válik a Poitou-ból származó néptánc, a menüett XIV. Lajos centralizációs törekvéseinek eszközüvé az francia királyi udvarban. Lásd LEOPOLD, S. 2007: 162-166.

¹⁸ A teljesség igénye nélkül lásd: DÖRR, E. 2001: 123-130.; FORGÁCS D. P. 2009: 24-31.; KAPOSÍ E. 1966.; KAPOSÍ E. 1970: 163-194.; KAPOSÍ E. 1996: 33-35.; KAPOSÍ E. 1991: 105-120.; KAVECSÁNSZKI M. 2007: 131-132.; KOKANOVIC-MARKOVIC, M. 2010: 155-159.; MAJOR R. 1987: 25-45.; MARTIN GY. 1984: 353-361.; PESOVÁR E. 1965: 159-176.; PESOVÁR E. 1967.; RÉTHEI PRIKKELE M. 1924: 213.; VÁLYI R. 1965: 403-404.

¹⁹ Tóvay Nagy Péter *Terpszikhoré a palotában* c. tanulmánya például a tánc és az uralkodói reprezentáció kapcsolatát mutatja be a kora újkor magyar királyi udvarban, kiemelve, hogy a táncolás vagy nem táncolás politikai állásfoglalást hordozhat a király személyével kapcsolatban. Lásd TÓVAY NAGY P. 2008: 405-420. Silke Leopold tanulmánya a barokk francia udvar táncos szokásait vizsgálja a hatalom reprezentálása szempontjából. LEOPOLD, S. 2007: 159-166.

²⁰ Lásd például: BÉRES A. 1972: 49-56.; FELFÖLDI L. 2001a: 256-263.; FELFÖLDI L. 2001b: 242-250.; KAPOSÍ E. 1991: 105-120.; KAPOSÍ E. 1996: 33-35.; MAJOR R. 1987: 25-45.; SZENTPÁL O. 1954.

hiszen egyrészt ekkor kerül előtérbe a magyar nemzeti társastánc²¹ megalkotásának ügye, másrészt fokozottabban fordul a figyelem a magyar parasztság – mint az eredetinek, ősinek tartott magyar kultúra letéteményese – felé. A korabeli sajtó számtalan cikkben buzdít a magyar táncok táncolására a német (osztrák) táncokkal szemben.²² Vachot Imre *Nemzeti társastáncunk, tánczenénk és öltözetünk ügyében* című írása 1841-ben az Athenaeum hasábjain jelent meg a Szöllősy-féle Körtánc betanításának alkalmából: „*S vallyon mibennünk magyarokban nem gerjeszt-e az hazafiui örömlángot, midőn még a külföld által is elismerve látjuk azt, miszerint nemzeti tánczunk a magasabb pantomimia körébe tartozik s hogy az a magyar komolyságát, kihívó daczos büszkeségét, férfias, hatályos erejét és föllengző lelkesedését híven tükrözi. Mi magunk is örökké kiáltozzuk: szebb zene és táncz nincs a mienknél! de azért minden idegennek bálványozása annyira erőt vőn rajtunk, hogy jó darab ideig –[...]– úri köreink mulatságaiból a nemzeti táncz száműzve volt s inkább a külföldiek jellemünkkel ellenkező ugrálásait szolgálai térdhajlással majmoltuk[...]. Egyedül dolgozó népünknek, a toborzó katonáknak és cigány hangászaiknak köszönhetjük, hogy szép nemzeti kincszünk...életben maradt. Az már most bizonyos, hogy míg e nemzet él, ezentúl a társas magyar táncz mindig divatban lesz...mert ha már félig meddig nyelvünket is felszabadítók az idegen korcs bilincsekből, talán csak lábunkkal sem akarjuk tovább a nemzetiséget taposni!*”²³ A Regélő Pesti Divatlap így ír erről: „[...] *A táncz is egy kő a nemzetiség nagy épületében[...]* *A táncz szintoly állató része a nemzetnek, mint akármely egyéb szokásai, nyelve és daljai, valamint játékszine és muzsikája, öltözete és törvénye; ki tagadja?[...]*”²⁴

A kérdés egyik kiváló szakértője, Szentpál Olga nem csak a csárdásról, mint nemzeti társastáncról írott monográfiájában szentel figyelmet a reformkori táncügynek,²⁵ hanem kisebb, a társastáncok történetéről írott tanulmányában is érinti a kérdést.²⁶ Ahogyan megfogalmazta, „*A magyar tánc politikai kiállítás. Egyrészt a társadalmi elhatárolódás erősödik – a bálokon a magyar és a német táncok szembenállása nyíltan politikai jellegű – másrészt Kossuth hatására a nemesség és a polgárság erősebben összefog, ez tükröződik a*

²¹ A nemzeti társastáncok európai vándorlásáról és ezáltal nemzetközivé válásáról lásd WALSDORF, H. 2010: 13-25. A *nemzetközi néptánc* fogalmát lásd WALSDORF, H. 2010: 16.

²² Vö. MARTIN GY. 1995: 8.; Lásd még: KÖVÁGÓ ZS. (SZERK.) 1987.

²³ Közli Kaposi E. – Maác L. 1958: 212-215.

²⁴ Közli KAPOSI E. – MAÁCZ L. 1958: 71.

²⁵ A szabályozott magyar társastánc (*Körtánc*) és a szabályozatlan magyar társastánc (*csárdás*) német táncokkal szembeni harcáról lásd SZENTPÁL O. 1954: 14-19.; a magyar szellemű reformkori bálokról lásd SZENTPÁL O. 1954: 19-28.

²⁶ *Keringő és polka a 19. században* című tanulmányában kiemeli, hogy a két társastáncot a bécsi udvar terjesztette Magyarországon, így a reformkori bálokban a liberális nemesség és polgárok bojkottálták, az ókonzervatívok viszont tüntetőleg táncolták. SZENTPÁL O. 1956: 75. Vö. „*1844 és 48 között a magyar szellemű bálók száma egyre nő és ezeken a csárdás táncolása egyben politikai kiállítás is a magyar függetlenség, a polgári haladás mellett*” – KAPOSI E. – MAÁCZ L. 1958: 73.

*bálokon.*²⁷ A Kaposi Edit – Maácz László-féle összefoglaló szintén bőséges adatokkal szolgál a tánc reformkori politikai töltetéről. Ennek vizsgálatának fontosságát tulajdonképpen ők fogalmazzák meg először a magyar táncfolklorisztikában²⁸

A reformkori táncélet politikai vonatkozásainak tudományos feltárása ugyan még tartogat feladatokat, de a kérdésben már viszonylag tisztán látunk. Ugyanakkor nem mondható el ugyanez az 1949 utáni szocialista állami kultúrpolitika táncélettel kapcsolatos tevékenységéről, amelynek módszeres feltárását e sorok írója kezdte meg. A Rákosi-korszak és a korai Kádár-rendszer művelődéspolitikai törekvései sajátos képet festenek a társastáncok és a néptáncok viszonyáról. Az állami ideológia nevében Révai által megfogalmazott cél – *„Kultúránk szocialista kultúra lesz, de letörhetetlen nemzeti jellegzetességekkel”* – érdekében erőteljes állami beavatkozás történt az ország táncéletébe, amely különösen a társastáncok kultúráját érintette: *„[...]Születendő társasági táncok kultúránknak a nemzeti jellegzetességekkel bíró táncokból kell kifejlődni, olyan hangulati tartalommal, mely a szocializmust építő emberre jellemző.”*²⁹ Az alapvető cél az volt, hogy a társastáncok kultúráját megtisztítsák az újabb nyugati, főképp amerikai eredetű táncoktól és ezek hazai táncolását megakadályozzák. A korabeli jelentések, beszámolók harcos indulatát tekintve talán nem túlzás azt mondanunk, hogy a hidegháború a táncparketten is zajlott: *„Az Amerikából importált táncok híjával vannak minden őszinte emberi érzésnek, mámort, ideges izgatottságot keltenek s ezért teljességgel alkalmatlanok ifjúságunk nevelésére. Az ilyen táncok ellen a legélesebb harcot kell megindítani! Táncainkban is a szocializmust építő fiatalság egészséges életérzésének, erejének, alkotó kedvének kell tükröződnie”*³⁰ A cél megvalósítása érdekében minden eszközt bevetett a Népművelési Minisztérium, az új táncok megalkotására kiírt pályázatoktól a tiltó rendelkezések meghozataláig: *„Felvilágosító munkával, még jobb táncok alkotásával és terjesztésével lehet csak eredményesen harcolni az amerikai életformát dicsőítő és majmoló szving, szamba, stb. ellen.”*³¹ A kultúrpolitika meghatározta azokat a társastáncokat, amelyek támogathatóak voltak, és azokat, amelyek tiltólistára kerültek, emellett szorgalmazták, hogy a magyar néptáncok motívumaiból merítve

---

²⁷ SZENTPÁL O. 1954: 28. Béres András a történeti Bihar táncéletét a levéltári források tükrében vizsgálta és számos olyan peres ügyre bukkant, amelyeket a reformkorban a német táncok táncolása miatt kitért verekedések miatt folytattak le. Lásd BÉRES A. 1972: 49. A Habsburg Birodalomban élő szerbek, különösen az újvidékiek béli szokásainak elemzésekor hasonló nemzeti törekvésekről számol be Marijana Kokanovic-Markovic. Lásd KOKANOVIC-MARKOVIC, M. 2010: 159-161.

²⁸ *„Milyen szerepet tölthettek be a táncok nemzeti létünk során a különböző társadalmi áramlatokban, mozgalmakban?”* – KAPOSI E. – MAÁ CZ L. 1958: 13.

²⁹ VARJASI R. 1951: 28. Vö. KAPOSI E. 1964: 39.; KAPOSI E. 1969b: 44-52.

³⁰ VARJASI R. 1952: 112-113.

³¹ VARJASI R. 1951: 29. Vö. MUHARAY E. 1947: 8.

alkossanak új magyar társastáncot: „*Nem szabad azonban azt hinni, hogy az új csárdáson kívül másmilyen táncot nem tűrünk báljaink táncrendjében. Nem harcolunk ellenük, sőt fegyverként használjuk fel a társasági táncok más népeknél kialakult haladó hagyományait is (például a polkát, valcert). Nem beszélünk a fox, tangó, lassúkeringő kiküszöböléséről sem, de arra törekszünk, hogy ezeket a táncokat simán táncolják, s a táncok buja, érzéki tartalmát felváltsa a nemek egymásközi viszonyának egészséges romantikája.*”³² Néhány évvel később a beszámolók már arról tanúskodnak, hogy az állami szintű fellépésnek mutatkoztak ugyan a jelei, de a kívánt hatást teljes egészében még nem érték el: „*Ha megnézzük, hogy tömegeink ma hogyan táncolnak, megállapíthatjuk, hogy a bálók, táncmulatságok levegője tisztább, egészségesebb lett. Egyre kevesebb azok száma, akik izléstelenül, helytelen magatartással táncolnak. Ezek számának csökkenése egyenes arányban van népünk szocialista öntudatának fejlődésével[...]. Már eltűntek az idegsokkosokra emlékeztető, rángatózó táncolók, akiket a dekadens nyugati táncok fertőztek meg.*”³³ A harc azonban nem érhetett véget, a szocialista államgépezet a táncéletben is megtalálta a szocializmus elárulására törekvő ellenséget: „*Ha nem egységes a harc, akkor a régi rosszhoz ragaszkodó 'tánclovag' egyik helyről a másikra vándorol, s ugyanúgy táncol továbbra is, mint azelőtt.*”³⁴ A rendszer aktivistáinak örködniük kellett minden egyes táncalkalmon, még a zenészekre is figyelni kellett, nehogy bújtatva lopják vissza a „kapitalizmust” a mulatságba: „*Gyakran azonban egy foxtrottot, vagy akár egy csárdást is olyan szvingesített ritmusban szólaltatnak meg, hogy azok teljesen elveszítik eredeti karakterüket és továbbra is fenntartják annak lehetőségét, hogy álcázva bár, szvinget, szambát táncoljon, akinek éppen kedve van hozzá.*”³⁵ Ennek kiküszöbölése érdekében meg kellett oldani a táncos szórakozóhelyek, különösen a vidéki művelődési házak, kultúrházak táncos rendezvényeinek ellenőrzését. Ennek egyik módja, hogy „*a kultúrfelelősök, kultúrházak igazgatói szervezzenek maguk mellé aktívákat, akik felügyelnek a bálókra.*”, akik akár mikrofonon keresztül is figyelmeztetik vagy kigúnyolják az illetlenül táncolókat, vagy „*jó módszer, hogy sok helyen gúnyos feliratokat tesznek ki az izléstelenül táncolók*

---

³² VARJASI R. 1951: 29. Vö. „*Az új táncok bevezetése azonban nem jelenti azt, hogy minden eddigi szokásos táncot száműzünk a táncrendről, hiszen a társasági táncok területén ma is élnek még a haladó hagyományok. Ilyen hagyományt képvisel a keringő, a polka, s magyar viszonylatban a csárdás. De nem kell harcolnunk a foxtrot, a tangó táncolása ellen sem, hiszen ezeket a táncokat – nem úgy, mint a szvinget, rumbát, kongót, bugi-vugit, hoki-pokit – lehet izléseken is táncolni.*” – VARJASI R. 1952: 113. Muharay Elemér a népi táncok fejlődéséről szóló rövid írásában a korábbi évszázadok társastáncait is hasonló okból – és ideológiai töltettel – kárhóztatja. Lásd MUHARAY E. 1947: 7.

³³ VARJASI R. 1952: 112. Vö. „*A burzsoá múltat idéző táncolási mód helyébe a mát építő jókedv s a holnapot látó derűs emberi magatartás lép, és ez így jó és helyes.*” – VARJASI R. 1952: 112.

³⁴ VARJASI R. 1952: 114.

³⁵ VARJASI R. 1952: 112.

kipellengézésére, rajzokat, amelyek nevetségessé teszik a 'jampecek' táncolási módját.”³⁶ Végezetül hasznosnak tartották, ha a különböző táncsoportok tagjai is aktív feladatot vállalnak az ízléses tánc terjesztésében: „*elvárjuk: érezzék politikai feladatuknak, hogy a saját üzemük dolgozóit az üzemi bálokon megtanítsák az új csárdásra.*”³⁷

A táncélet ellenőrzését az ifjúság helyes, szocialista szellemű nevelése érdekében is elkerülhetetlennek tartották. A magyar művelődéspolitika e tekintetben is a szovjet példát kívánta követni. A neves szovjet táncművész és koreográfus, Igor A. Mojszejev fogalmazta meg az itthon is sok követőre talált elvet: „*Mi a táncot az erkölcs tükrének tekintjük. A tánc, amikor a társadalom érzelmeit és erkölcsseit fejezi ki a zene és a mozgás által, egyidejűen maga is létrehoz és táplál érzelmeket a társadalomban. A burzsoá tánc kizárólag bódító érzések megnyilvánulása. Ezek a táncok alapjukban ellentétesek az életvidám, derűlátó szovjet érzésvilággal. Idegenek a szovjet világfelfogástól, károsak a fiatal nemzedék nevelésére. A mai társastánc izmos, ügyesmozgású emberek tánca legyen, tiszta líra, friss, derűs érzésvilág áradjon ki belőlük – ez jellemzi a mai ifjúságot. A táncokat népi elemekből állítsuk össze és őrizzük meg bennük a néptánc jellemvonásait. Emellett a táncmesterek frissítsék fel a múltnak ma is időszerű, közkedvelt városi társastáncait (keringő, polka, stb).*”³⁸

Az ízléstelen társastáncok korábbi elterjedésének okaként – „*De miért tudott és tud áporodott, fülledt levegője nálunk még a felszabadulás után is oly széles méretekben is fertőzni? Miért tudta ez a ficsuri-pacsuli illat dolgozó ifjúságunk széles rétegeit, napi munkájuk, szórakozásuk levegőjét megrontani?*”³⁹ – az ifjúság megfelelő szellemű nevelésének elhanyagolását jelölték meg: *A 'Szing Tónik' nem tűntek még el, [...] fiatalaságunk többségének táncolási módja, viselkedése, öltözködése – enyhén szólva – ízléstelen, nem méltó ipari tanulókhöz, ifjúmunkásokhoz, egyetemistákhoz. Ez a szvingőrület hasonló a korábbi simmi- és rumbaőrülethez. Valamennyi a rothadó burzsoázia maradványa. A mi társadalmunkban ennek az örületnek nincs helye és fel kell számolni.*”⁴⁰ Így jutottak el a művelődéspolitikusok és a rendszerhű szakemberek addig a gondolatig, hogy tulajdonképpen nem is a táncok ellen kell harcolni, hanem az embereket kell jó ízlésre nevelni, a magatartásukat kell megváltoztatni.⁴¹

E rövid összefoglalásból is világosan kiderül, hogy a tánc ügye nem csak a reformkorban, hanem a Rákosi- és Kádár-rendszer idején is igen komoly aktuálpolitikai

³⁶ VARJASI R. 1952: 114.

³⁷ VARJASI R. 1952: 114.

³⁸ Idézi GYENES R. 1952: 58.

³⁹ BÖRÖCZ J. 1954: 261.

⁴⁰ BÁN H. 1954: 35.

⁴¹ Vö. BÖRÖCZ J. 1954: 262.

kérdés volt: „A társastánc kérdése a legnagyobb tömegeket érinti, s különösen az ifjúság helyes nevelése szempontjából nagy jelentőségű. Semmiképpen sem lehet közömbös, hogy ezek a táncok a mai szocialista ember érzését és gondolatvilágát tükrözik-e, vagy pedig továbbra is teret engednek a burzsoá befolyásnak.”⁴² Olyan állami szintű intézkedések születtek, amelyek alapjaiban formálták át a magyar táncéletet, ennek nyomainak vizsgálata pedig mindeddig nem képezte a kutatások tárgyát. A magyar falvak tánc kultúrájának átalakulásában viszont nem csak a korábbi évtizedekben megindult folyamatok (mint például a polgárosodás), hanem az ilyen politikai döntések is fontos szerepet játszottak.

Ennek vizsgálata, részletes feltárása még nagyon sok kutatást igényel a magyar művelődéstörténet és tánc tudomány részről.

---

⁴² GYENES R. 1952: 58. Vö. „A társastánc ma is éppen úgy állásfoglalás, mint az 1848-as időkben volt. Állásfoglalás a burzsoá ideológiával szemben, amely még él a dekadens táncokban – és kiállítás a szocializmus mellett a mai egészséges, derűs, szép életünket tükröző táncos magatartással.” – VARJASI R. 1952: 114.

Irodalom

BÁN Hédi

1954 Társastáncunk helyzete. *Táncművészet*. 4. évf. 2. sz. 35-37.

BÉRES András

1972 Tánc történeti adatok a XVIII-XIX. századi Bihar megyéből. *Táncművészeti Értesítő*. 3. sz. 49-56.

BÖRÖCZ József

1954 Hogy is állunk a társastáncsal? *Táncművészet*. 4. évf. 9. sz. 261-263.

BRANDSTETTER, Gabriele – WULF, Christoph

2007 Einleitung. Tanz als Anthropologie. Einbildungskraft, Subjektivität? Kreativität. In: BRANDSTETTER, Gabriele – WULF, Christoph (Hrsg.): *Tanz als Anthropologie*. München: Wilhelm Fink Verlag. 9-13.

DELGADO, Ángel Acuña

2005 Dance as an Analytic Model for Social and Cultural Interpretation: a Case Study. In: DUNIN, Elsie Ivancich – von BIBRA WHARTON, Anne – FELFÖLDI, László (Ed.): *Dance and Society. Dancer as a cultural performer*. Bibliotheca Traditionis Europae. Vol.5. Budapest: Akadémiai Kiadó – European Folklore Institute. 65-71.

DÖRR, Evelyn

2001 Rudolf von Laban. Tänzerische Identität im Spannungsfeld von Kunst, Wissenschaft und Politik. In: KAROB, Sabine – WELZIN, Leonore (Hrsg.): *Tanz – Politik – Identität*. Herausgegeben im Auftrag der Gesellschaft für Tanzforschung. Münster – Hamburg – London: Lit Verlag. 103-132.

ELBERFELD, Rolf

2007 Bewegungskulturen und multimoderne Tanzentwicklung. In: BRANDSTETTER, Gabriele – WULF, Christoph (Hrsg.): *Tanz als Anthropologie*. München: Wilhelm Fink Verlag. 218-229.

FELFÖLDI László

2001a Tánc történet. In: SZENTPÉTERI József (főszerk.): *Magyar Kódex 5. Az Osztrák-Magyar Monarchia. Magyarország művelődéstörténete 1867-1918*. Budapest: Kossuth Kiadó. 256-263.

- 2001b Tánctörténet. In: SZENTPÉTERI József (főszerk.): Magyar Kódex 6. Magyarok a 20. században. Magyarország művelődéstörténete 1918-2000. Budapest: Kossuth Kiadó. 242-250.
- 2005 Considerations and Problems in Performer-Centered Folk Dance Research. In: DUNIN, Elsie Ivancich – von BIBRA WHARTON, Anne – FELFÖLDI, László (Ed.): Dance and Society. Dancer as a cultural performer. Bibliotheca Traditionis Europae. Vol.5. Budapest: Akadémiai Kiadó – European Folklore Institute. 24-32.
- É.n. Néptánckutatás. Tudománytörténeti helyzetelemzés.
<http://www.zti.hu/tanc/tanckutatas.htm> MTA Zenetudományi Intézet: 2012-04-30.

FORGÁCS D. Péter

- 2009 A magyar táncok értelme az osztrák identitásban. In: NÉMETH András – MAJOR Rita – MIZERÁK Katalin – TÓVAY Nagy Péter (szerk.): Hagyomány és újítás a táncművészetben, a táncpedagógiában és a tánckutatásban. Tudományos konferencia a Magyar Táncművészeti Főiskolán 2007. november 9-10. Budapest: Planétás Kiadó. 24-31.

GYENES Rudolf

- 1952 Új magyar báli táncok. *Táncművészet*. 2. évf. 2. sz. 58-59.

KAPOSI Edit

- 1947 A néptánckutatás újabb feladatai. *Ethnographia*. LVIII. évf. 3-4. sz. 242-246.
- 1964 Új népművelési forma: a társastánc klub. *Népművelés*. 6. sz. 39.
- 1966 A társastánc figyelmet érdemel a népművelésben. *Népszava*. júl. 26. sz. 8.
- 1969b Népművelői gondolatok a társastánc területén. *Táncművészeti Értesítő*. 3. sz. 44-52.
- 1970 Adalékok az európai és a magyar táncmesterség történetéhez. In: Tánctudományi Tanulmányok. 163-194.
- 1991 A táncmesterség és a 19-20. századi társastánckultúra nemzeti vonásai hazánkban és Európában. *Népi kultúra és nemzettudat*. A Magyarorsággutató Intézet kiadványa. Budapest. 105-120. 1996 Táncról-táncra. Bálok és táncvigalmak a kiegyezéstől a '40-es évekig. *Táncművészet*. 1. sz. 33-35.

KAPOSI Edit – MAÁCSZ László

- 1958 Magyar népi táncok, táncos népszokások. Budapest: Bibliotheca Kiadó.

KAROß, Sabine – WELZIN, Leonore

- 2001 Tanzen im eigenen Saft. In: KAROß, Sabine – WELZIN, Leonore (Hrsg.): Tanz – Politik – Identität. Herausgegeben im Auftrag der Gesellschaft für Tanzforschung. Münster – Hamburg – London: Lit Verlag. 1-9.

KAVECSÁNSZKI Máté

- 2007 Társastáncok a magyar paraszti közösségben a 19-20. században. In: KIRI Edit – KOVÁCS Erik – SZILÁGYI Judit: Notitiae Iuvenum. Tanulmányok Ujváry Zoltán 75. születésnapjának tiszteletére. 129-142
- 2013 A táncantropológiai módszer alkalmazásának lehetőségei a nemzeti-etnikai identitás vizsgálatában. In: Karlovitz János Tibor (szerk.): Tanulmányok az emberi gondolkodás tárgykörében. International Research Institute s.r.o. Komárno.2013.89-97.

KOKANOVIC-MARKOVIC, Marijana

- 2010 Ball-Repertoire und –Etikette als Spiegel der sozialen und politischen Bestrebungen des serbischen Bürgertums in der Habsburgermonarchie im 19. Jahrhundert. In: BEHRENS, Claudia – BURKHARD, Helga – FLEISCHLE-BRAUN, Claudia – OBERMAIER, Krystyna (Hg.): Tanzerfahrung und Welterkenntnis. Jahrbuch Tanzforschung. Bd. 22. Gesellschaft für Tanzforschung. 152-163.

KOVÁCS Nóra

- 2010 A csárdás és a kóló: Az etnicitásról táncantropológiai megközelítésben. In: FEISCHMIDT Margit (szerk.): Etnicitás. Különbségteremtő társadalom. Budapest: Gondolat – MTA Kisebbségkutató Intézet. 431-441.

KÖVÁGÓ Zsuzsa (szerk.)

- 1987 Antológia a hazai táncirodalomból. 1884-1914. Válogatás a korabeli sajtóból és a táncarchívum gyűjteményeiből II. Budapest: Magyar Táncművészek Szövetsége.

LEOPOLD, Silke

- 2007 Tanz und Macht im Ancien Régime. In: BRANDSTETTER, Gabriele – WULF, Christoph (Hrsg.): Tanz als Anthropologie. München: Wilhelm Fink Verlag. 159-166.

LIEBSCH, Katharina

- 2001 Identität – Bewegung – Tanz. Theoretische Reflexionen zum Begriff der Identität. In: KAROß, Sabine – WELZIN, Leonore (Hrsg.): Tanz – Politik –

Identität. Herausgegeben im Auftrag der Gesellschaft für Tanzforschung.
Münster – Hamburg – London: Lit Verlag. 11-24.

MAJOR Rita

1987 Romantika és nemzeti tánc történet (1833-1848). In: Tánc tudományi
Tanulmányok. 25-45.

MARTIN György

1970 Magyar tánc típusok és tánc dialektusok I-III. Budapest.

1995 Magyar tánc típusok és tánc dialektusok. Budapest: Planétás Kiadó

1979 A magyar körtánc és európai rokonsága. Budapest: Akadémiai Kiadó.

1984 Népi tánc hagyomány és nemzeti tánc típusok Kelet-Közép-Európában, a
XVI-XIX. században. *Ethnographia* 95. évf. 3. sz. 353-361.

MICHAELS, Alex

2007 Wenn Götter Tanzen. Zum Verhältnis von Ritual und Tanz. In:
BRANDSTETTER, Gabriele – WULF, Christoph (Hrsg.): Tanz als Anthropologie.
München: Wilhelm Fink Verlag. 146-158.

MORVAY Péter

1949 A népi-tánc kutatás két esztendeje. *Ethnographia*. 387-393.

1966 A tánc kutatás lehetőségeiről. *Táncművészeti Értesítő*. 1. sz. 111-115.

MUHARAY Elemér

1947 Népi tánc a társadalom fejlődésében. In: LUGOSSY Emma – GÖNYEY Sándor:
Magyar népi táncok I. Budapest: Székesfővárosi Irodalmi és Művészeti Intézet.

NÉMETH András

2009 Az emberi test mint a kommunikáció médiuma. A testhasználat és a
performativitás pedagógiai, történeti, antropológiai vázlata. In: NÉMETH
András – MAJOR Rita – MIZERÁK Katalin – TÓVAY NAGY Péter (szerk.):
Hagyomány és újítás a táncművészetben, a táncpedagógiában és a
tánc kutatásban. Tudományos konferencia a Magyar Táncművészeti Főiskolán
2007. november 9-10. Budapest: Planétás Kiadó. 124-136.

PESOVÁR Ernő

1965 A lengyel táncok hatása a reformkorban. *Néprajzi Értesítő*. 47. évf. 159-176.

1967 Európai tánc kultúrák, nemzeti tánc kultúrák. *Táncművészeti Értesítő*. 2. sz.

RATKÓ Lujza

- 2010 A néptánc kutatás hagyományos és új útjai a XXI. században. In: FELFÖLDI László – MÜLLER Anita (szerk.): *Hagyomány és korszerűség a néptánc kutatásban. Pesovár Ernő emlékezete.* Budapest: MTA Zenetudományi Intézete. 23-36.

RÉTHEI PRIKKEL Marián

- 1924 *A magyarság táncai.* Budapest: Studium

SCHLESIER, Renate

- 2007 *Kulturelle Artefakte in Bewegung. Zur Geschichte der Anthropologie des Tanzes.* In: BRANDSTETTER, Gabriele – WULF, Christoph (Hrsg.): *Tanz als Anthropologie.* München: Wilhelm Fink Verlag. 132-145

SZABÓ László

- 2008 *Társadalomnéprajzi előadások. Néprajz Egyetemi Hallgatóknak 34.* Debrecen: Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék.

SZENTPÁL Olga

- 1954 *A csárdás. A magyar nemzeti társastánc a 19. század első felében.* Budapest: Zeneműkiadó Vállalat
- 1956 *Keringő és polka a 19. században. Táncművészeti Értesítő.* 73-89.

TÓVAY NAGY Péter

- 2008 *Terpszikhoré a palotában. Tánc és uralkodói reprezentáció a magyar kora újkori udvari kultúrában.* In: CZOCH Gábor – KLEMENT Judit – SONKOLY Gábor (szerk.): *Granasztói György tiszteletére.* Budapest: Atelier Iskola. 405-420.

VACHOT Imre

- 1941 *Nemzeti társastáncunk, tánczenénk és öltözetünk ügyében. Athenaeum.* 1841. nov. 7. In: KAPOSÍ Edit – MAÁCS László: *Magyar népi táncok, táncos népszokások.* Budapest. 212-215.

VARJASI Rezső

- 1951 *Új társastáncaink. Táncművészet.* I. évf. 2. sz. 28-29.
- 1952 *Új társastáncokat – új táncos magatartást! Táncművészet.* II. évf. 4. sz. 112-114.

VÁLYI Rózsi

- 1965 A tánc története rövid összefoglalásban. In: LUKÁCS Ernőné (főszerk): A kultúra világa. Sport és testkultúra. A tánc. A világ népei. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 355-435.

WAHLSDORF, Hanna

- 2010 Die Tanzdielerinnen. Bühnenprominenzen und ihre Nationaltänze im Spiegel der politischen Kräfteverteilung. In: Burkhard, H. – Walsdorf, Hanna (Hg.): Tanz vermittelt – Tanz vermitteln. Jahrbuch der Gesellschaft für Tanzforschung. 13-25.

WULF, Christoph

- 2007 Anthropologische Dimensionen des Tanzes. In: BRANDSTETTER, Gabriele – WULF, Christoph (Hrsg.): Tanz als Anthropologie. München: Wilhelm Fink Verlag. 121-131.
- 2010 A tánc antropológiai dimenziói. Részletek. *Debreceni Disputa*. 8. évf. 5. sz. 4-7.